

Boekbespreking

Naast de Orde zouden vooral de kantoren de integriteit, althans het tuchtrecht moeten bewaken. Een onlangs verschenen proefschrift wijst uit dat kantoren dat niet goed doen. Recensent Van Daal zou graag 'als gedeformeerd advocaat problemen rond integriteit en de bewaking daarvan aan het zicht willen onttrekken' maar meent toch dat kantoren meer maatregelen moeten nemen om de integriteit te bewaken. Daarvoor biedt de studie een goed instrumentarium.

Georg van Daal
redactielid¹

Op 23 januari 2002 promoveerde Van Oostrum aan de Universiteit van Utrecht op bovenvermeld onderzoek. Ik nam het enthousiast ter hand. Van Oostrum is namelijk geen advocaat, maar bedrijfskundige van studie en journalist van beroep. Nu hij dus per definitie niet het slachtoffer is geworden van de remmingen die de beroepsgeformeerde advocaat nu eenmaal eigen zijn, hoopte ik op nieuwe inzichten en verrassende conclusies op het toch niet onbelangrijke gebied van het advocatuurlijke beroepsethos.

Teleurstellende afpaling

Het onderzoek draait om de vragen hoe integriteit binnen een advocatenkantoor valt te organiseren en welke maatregelen advocaten nemen om ethiek te bewaken. Voorwaar belangrijke vragen. Stelling daarbij is dat de bevoorrechte positie van de advocatuur – procesvertegenwoordiging, geheimhoudingsplicht en verschoningsrecht – een relatief grote verantwoordelijkheid ten opzichte van de maatschappij meebrengt. Het onderzoek heeft geen algemene theorie opgeleverd, maar is exploratief-beschrijvend van karakter. Gepoogd is om begrip te ontwikkelen voor factoren die bij integriteitsbewaking relevant zijn.

Handhaving tuchtrecht

Geen nieuw inzicht, wel handige staalkaart

H.A.J. van Oostrum,

Toevallige Weetbaarheden; Een onderzoek naar integriteitsbewaking in advocatenkantoren, Boom Juridische Uitgevers, Den Haag 2002, ISBN 90-5454-160-1, xiv + 342 p.

Wat is die te bewaken integriteit eigenlijk? Van Oostrum doelt op de specifieke verantwoordelijkheid van de advocaat als beroepsbeoefenaar. Die – deels morele – verantwoordelijkheid hangt af van de positie die hij in een context inneemt. *Du moment* dat handelingen van een advocaat niet getuigen van professioneel verantwoordelijkheidsbesef, is er volgens Van Oostrum sprake van een misslag. Daarmee weten we overigens nog niet veel. Je hoopt dan op een heldere definitie van integriteit, maar die heb ik niet gezien. Op p. 325 geeft de samenvatting wél een definitie: 'Onder integriteit wordt de (formele) beroepsethiek verstaan, zoals vastgelegd in de gedragsregels van de NOvA en gesancioneerd door de tuchtrechter.'

De definitie stelt mij teleur. In ieder geval blijkt daaruit dat de titel de lading van het onderzoek niet dekt. Recht, zoals vastgelegde tuchtrechtsregels, en ethiek hebben immers niets, althans weinig, met elkaar te maken. In een vlaag van genuanceerdheid zou ik nog wel willen aanhoren dat recht deels een afgeleide van ethiek is. Zodra echter iemand mij vertelt dat de tuchtrechtsregels de belichaming van ons beroepsethos zijn, neem ik beleefd afscheid. Sterker nog, ik zou de stelling aandurven dat ons tuchtrecht inclusief de handhaving daarvan aan elkaar hangt van de negentiende-eeuwse oubolligheid en grotendeels het resultaat is van het nastreven van zowel politieke correctheid als politieke doelen. Dit is echter een persoonlijk stokpaardje. Hoe dan ook, de titel zet de lezer op het verkeerde been. In plaats van 'integriteitsbewaking' had

daar moeten staan 'bewaking van de naleving van de advocatuurlijke tuchtrechtsregels'. De – teleurstellende – afpaling van het speelveld heeft wel weer het voordeel van relatieve duidelijkheid.

Onbewuste misslag

Discussies over definities daargelaten, stelt Van Oostrum terecht dat het bewaken van de integriteit van de advocatuurlijke beroepsuitoefening naast het algemene belang een eigen belang van de beroepsgroep dient. Individuele schending van de beroepsethiek zou een vorm van bedrog zijn, omdat het de algemene reputatie schendt. Die beroepsethiek, aldus Van Oostrum, staat onder druk vanwege onder andere schaalvergroting en commercialisering.

Van Oostrum onderzoekt eerst de integriteitsbewaking op het niveau van de NOvA. Immers, hoe beter deze is, des te minder is dergelijke bewaking op kantoor-niveau nodig. De kwintessens van de bewaking op Orde-niveau is zelfregulering, waarop voor de hand liggende kritiek mogelijk is. Het verbaast dan ook niet dat Van Oostrums conclusie is dat de zelfreinerende werking van de integriteitsbewaking op Orde niveau beperkt is. Dat levert hem meteen een versterking op van het fundament onder zijn premisse dat dergelijke bewaking op kantoor-niveau een noodzaak is.

Moeite heb ik met de stellingen (p. 76): 'Overtredingen van de gedragsregels zijn te beschouwen als misslagen. In de praktijk is een misslag het resultaat van een bepaalde

motivatie de regels te schenden en gelegenheid dat ook daadwerkelijk te doen. Anders gezegd is een mislag het product van motief en gelegenheid.⁷ Dat tekent ieder die uiteindelijk tuchtrechtelijk is veroordeeld als een bewuste overtreder. Ik denk echter dat mislagen, de zeldzame extreme en overduidelijke gevallen daargelaten, meestal worden gepleegd ofwel in de overtuiging dat er van een mislag juist geen sprake is, ofwel onbewust. Wat een advocaat in zijn vele interacties met allerhande partijen bejaamt, is immers – net als ‘het recht’ – bij uitstek een discursieve grootheid. Wat daar ook van zij, de noodzaak tot enige bewaking van het beroepsethos lijkt op de spreekwoordelijk in te trappen open deur. Het kantoor, als organisatievorm bij uitstek van het overgrote deel van de advocatuur, doet er dus goed aan dit mede tot zijn zorg te maken, in plaats van alles aan de individuele advocaten over te laten.

Vier keer zoveel

Na een uitgebreide behandeling van integriteitsbewaking binnen professionele organisaties als onderdeel van sociale controle in

het algemeen, komt Van Oostrum in hoofdstuk 5 toe aan de integriteitsbewaking als vraagstuk binnen advocatenkantoren, met de risico's van dien. Die risico's vloeien volgens Van Oostrum voort uit de grote autonomie en gehechtheid daaraan van de professional, met als keerzijde een weerzin tegen controle, waardoor die professional zelfs binnen zijn eigen organisatie moeilijk aanspreekbaar en controleerbaar is. Voor advocaten vloeien daarnaast nog extra risico's voort uit:

- hun beroepsdeformatie, die een minimalistische, regelgerichte attitude oplevert, die het collegiaal bespreken en overdragen van beroepsethos moeilijk maakt, en
- steeds verder gaande commercialisering, waarvan een neveneffect is dat de ouderwetse loyaliteit binnen kantoren afbrokkelt.

Na een aantal modellen van integriteitsbewaking te hebben behandeld, vergelijkt Van Oostrum advocatuur, tuchtrecht en integriteitsbewaking binnen kantoren in enerzijds de Verenigde Staten en anderzijds Nederland. Uitkomst is dat de overeenkomsten de verschillen overheersen, zodat vergelijking zinvol is, met dien verstande dat in de VS als gidsland dezelfde dingen eerder gebeuren dan in Nederland. Er zijn wel wat opvallende verschillen. Zo zijn in de VS advocaten verplicht tuchtrechtelijke overtredingen door andere advocaten (kantoorgenoten daaronder begrepen) bij de externe tuchtcolleges te melden. Verder zijn er in de VS openbare registers, waarin alle tuchtrechtelijke veroordelingen van advocaten worden geregistreerd. Ten slotte vond ik het interessant te lezen dat in Nederland relatief vier maal zo vaak klachten tegen advocaten worden ingediend als in de VS.

De hoofdstukken 7 en 8 zijn de neerslag van interviews, afgenomen aan de hand van een uitgebreide vragenlijst, van – zeer – ervaren advocaten van tien kantoren in Chicago en twintig in Nederland. De vragenlijst is als Bijlage 2 in het boek opgenomen, en is op zich de moeite van het lezen

waard. Hoofdstuk 9 maakt de balans op aan de hand van twee vragen: 1.) Welke maatregelen nemen advocatenkantoren voor integriteitsbewaking, en 2.) hoe effectief zijn deze?

Boem au

Grote en middelgrote kantoren beschikken bijna allemaal over kantoorhandboeken, waarin mede beroepsethische regels zijn opgenomen. Systemen om belangenconflicten te voorkomen worden overal gehanteerd. Verder beschouwt men vooral voorbeeldgedrag van partners en informeel overleg als de middelen voor overdracht en bewaking van het beroepsethos. Soms is er een vertrouwenspersoon, in de VS is er meestal een ethische commissie. Systematische training ontbreekt, ad hoc training komt soms voor. Bij dit alles zijn de Amerikaanse kantoren, vooral onder druk van hun aansprakelijkheidsverzekeraar, een stuk verder in de formalisering, vastlegging en institutionalisering van de integriteitsbewaking. In het algemeen hanteert men echter vooral het – ruwe parafrase – ‘boem au systeem’, ofte wel men reageert achteraf bij gebleken mislagen, met als risico dat mislagen niet blijken.

Daarmee zijn we aangekomen bij de ‘toevallige weetbaarheden’ uit de titel van de studie. Interne reacties op mislagen zijn niet heftig. Van Oostrums voorzichtige conclusie is dan ook dat, gegeven het elastische karakter van de benadering, integriteitsbewaking binnen advocatenkantoren slechts beperkt effectief is. De titel van hoofdstuk 10 ‘Naar een systematische toetsing’ geeft al aan waar Van Oostrum naar toe wil, waarbij hij gelukkig nog opmerkt dat waterdichte bewaking een illusie is. Kantoren die hun integriteitsbewaking op een hoger plan willen trekken, zouden het meest gebaat zijn bij een systeem van actieve, periodieke collegiale toetsing op basis van vastgelegde regels en procedures, met vaste instituten.

Verder vond ik interessant Van Oostrums suggestie aan de Orde om net als in de VS een openbaar register van tuchtrechtelijke veroordelingen in het leven te roepen.

Was ik na lezing nog steeds enthousiast? Nee. De studie is vast een afdoende proeve van bekwaamheid voor het verkrijgen van

Gegeven de elastische benadering is integriteitsbewaking binnen advocatenkantoren slechts beperkt effectief

de doctorsgraad. Mij verschafte het onderzoek echter geen verrassende, verbazende of nieuwe inzichten, definities of conclusies. Ik denk dat de meeste redelijk ervaren advocaten zonder studie het grootste deel van de bevindingen correct hadden kunnen voorspellen. Desalniettemin adviseer ik ten minste cursorische lezing voor degenen die de advocatuur vanuit kantoorverband bedrijven. Hoe graag ik als gedeformeerd advocaat ook problemen rond integriteit en de bewaking daarvan aan het zicht zou willen onttrekken door flauwiteiten rond definitie(s) en regelgeving, wat mij betreft

staat als een paal boven water dat kantoren er goed aan doen zich te bezinnen op hun integriteit en het nemen van maatregelen op dat gebied. Juist daarvoor biedt de studie, vooral ook door de opgenomen vragenlijst, een goed instrumentarium. Mocht bezinning leiden tot de conclusie dat maatregelen nodig zijn, dan biedt het boek van Van Oostrum daarvoor een handige staalkaart.

Noot

¹ Redactielid sinds januari dit jaar, en advocaat bij Wouters Advocaten & Notarissen / Andersen Legal te Amstelveen

‘Geen aanleiding om gedragsregels aan te scherpen’

Advocaten wijzen elkaar pas op hun gedrag, nadat ze ‘toevallig’ hebben ontdekt dat dat gedrag niet integer is. Promovendus en bedrijfskundige Hendrik Jan van Oostrum wil daar vanaf: hij pleit voor een periodieke collegiale toetsing van de werkzaamheden. Betrokkenen uit het veld reageren.

Michel Knapen

Freelance journalist

Dr. Hendrik Jan van Oostrum, jonge doctor: ‘In mijn proefschrift heb ik onderzocht welke maatregelen twintig Nederlandse en tien Amerikaanse advocatenkantoren nemen om ‘misslagen’ te voorkomen. De meeste kleinere en middelgrote Nederlandse kantoren in mijn onderzoek hebben nauwelijks regels en procedures om de integriteit te bewaken. Verder is de handhaving daar sterk passief. De grotere Nederlandse kantoren kennen meer regels en procedures, maar ook daar is de handhaving passief. Ze hebben

soms vertrouwenspersonen of een ethische commissie. Maar de werking daarvan is afhankelijk van de vraag of advocaten er zelf contact mee opnemen. Dergelijke maatregelen bieden daarom geen soelaas voor lakse en echt kwaadwillende advocaten.

Wat opvalt is dat diverse grotere kantoren momenteel collegiale toetsing invoeren. Het doel daarvan is echter niet zozeer bewaking van de integriteit, maar het commercieel en vaktechnisch verbeteren van de dienstverlening. Het gaat dus meer om marketing dan moraal. Overigens mag je wel verwachten dat er door die toetsing ook informatie beschikbaar komt over integriteitsaspecten. Het kan dus wel als neveneffect tot een betere integriteitsbewaking leiden.

Doordat er op kantoren nauwelijks actieve handhaving plaatsvindt, komen misslagen nu in de regel bij toeval aan het licht. Om de effectiviteit van de bewaking te vergroten zou er naar mijn mening meer systematische toetsing moeten komen op kantooniveau.

Op basis van mijn onderzoek kan ik geen uitspraak doen of het momenteel misslagen regent, wel dat het dak lek is. Overigens is het ook los van de vraag of het misslagen regent zinvol dat kantoren hiermee aan de slag gaan. De mondige burger stelt steeds

minder zomaar vertrouwen in de integriteit van zijn raadsman of juridisch adviseur. Hij zal naar verwachting in toenemende mate kantoren aanspreken of zij waarborgen hebben gecreëerd om integriteit in de beroepsuitoefening te garanderen.

Mr. Marek Guensberg, algemeen deken:

‘Dat de integriteitscontrole op kantoren gebrekkig is, sluit ik niet uit. In die zin zijn de conclusies van Van Oostrum niet heel onwaarschijnlijk. Advocaten hebben de neiging hun praktijk als een eigen domeintje te beschouwen en staan dan niet zo stil bij de integriteit van hun kantoorgenoten. Dat wordt namelijk voorondersteld.

Het boek is een signaal dat alle aandacht verdient. Het wijst erop dat we ons moeten afvragen of onze kantoorgenoot of compagnon wel integer bezig is. Wel is het zo dat Van Oostrum in zijn onderzoek voorbij gaat aan de vele controlemethodieken waarover de advocatuur al beschikt. Er zijn beroepsregels, er is een heel stelsel van verordeningen. Er is een audit in de gefinancierde rechtshulp. Ook de advocaat van de wederpartij, de rechter en de arbiter vormen een bepaalde controle op de integriteit. Er is verder sociale controle, er is tuchtrechtspraak en we kennen de Raden van Toezicht.

Foto: Thomas Schlijper

Van Oostrum: Het is riskant de integriteitsbewaking te laten afhangen van 'toevallige weetbaarheden'. Een misslag die de publiciteit haalt kan de reputatie van een kantoor enorm schaden.

Van Oostrum wil eigenlijk dat we in de kantoren meer op elkaar gaan letten. Ik zie echter geen pasklare oplossingen in het opkrikken van de mentaliteit. Intercollegiale toetsing gebeurt wel, maar misschien nog te impliciet. Hij is voorstander van het instellen van ethische commissies, maar die verschijnen er al steeds meer. Hij wil desnoods sancties opleggen, maar dat is geen nieuw geluid. En dat er een klachtenprocedure moet komen, roepen we al jaren.

Dit proefschrift geeft daarom geen aanleiding om de beroepsregels aan te scherpen. Daar werken we full time met vijftig mensen aan.

Mr. Taru Spronken, promoveerde in 2001 op een proefschrift over tuchtrechtspraak in de advocatuur: 'Het is te simpel te stellen dat het met interne procedures wel goed komt met de controle op de integriteit. Zo is er een regel die stelt dat bedragen boven de 25.000 gulden niet cash mogen worden aangenomen. Gebeurt dat toch, dan hoeft er nog geen tuchtrechtelijk ingrijpen te volgen. Het is alleen mogelijk om algemene regels te formuleren over wat wel en niet mag. De interpretatie van die regels in de praktijk kan van geval tot geval variëren. Bovendien zijn er veel verschillende meningen over wat wel en

wat niet kan. Vergelijk het met een medische behandeling: zijn er drie artsen, dan hebben ze alledrie een andere visie. Voor advocaten moet een diversiteit in aanpak ook mogelijk blijven. Die vrijheid is van belang. Wel moeten de ondergrenzen van wat nog ethisch verantwoord is worden vastgesteld. Een probleem is dat er intern, op de kantoren, onvoldoende wordt gepraat over wat kan en wat niet. Dat is van groot belang, zeker nu de uitleg van de gedragsregels voor discussie vatbaar is. Bovendien zijn de gedragsregels in civiele zaken weer net iets anders dan in strafzaken. Soms wordt een regel overtreden maar wordt toch de ratio achter de regel gediend. Het heeft dus ook geen zin om de regels aan te scherpen om zo integer gedrag te bevorderen.

Mr. Jeroen Brouwer, lid Algemene Raad, portefeuillehouder gedragsregels en tuchtrecht: 'Bij de conclusie van Van Oostrum dat er sprake is van te weinig controle op integriteit plaats ik een relativerende kanttekening. De advocaat opereert in een glazen huis. Hij heeft niet alleen te maken met zichzelf en zijn kantoorgenoten, maar ook met kritische cliënten en anderen.

Van belang vind ik zijn aanbeveling dat werkzaamheden collegiaal en periodiek

getoetst zouden moeten worden. Binnen de NOvA is daar al aandacht voor. We zijn bezig na te denken over het ontwikkelen van audits. Maar dat alles kan niet alleen door het opzetten van formele systemen. De advocaat is al zeer belast met allerlei regels, richtlijnen, verordeningen en de tuchtrechter die dit alles moet bewaken. Via de deken treedt ook zelfreïnisering op. Het ontbreekt niet aan duidelijke regels over de grenzen van ethisch handelen. Er staat een stevig geraamte zodat er in formele zin geen misverstand hoeft te bestaan wat de advocaat in acht heeft te nemen. De regels hoeven dus niet aangescherpt te worden. Wel moet de *awareness* worden bevorderd.

Van van Oostrums conclusie dat de controle op integer handelen gebrekkig is, ben ik niet geschrokken. Het is erg zinnig dat hij schrijft dat commercialisering een risico vormt voor de handhaving van integriteit. In de opleiding kan daarop worden gewezen. In de beroepsopleiding worden stagiaires al overgoten met formele regels. Maar daarna is het *learning on the job*, dáár moet het bewustzijn op peil worden gehouden.'

Prof. mr. L. Quant, hoogleraar Advocatuur en lid van beoordelingscommissie van het proefschrift: 'Van Oostrums conclusie dat advocaten elkaar te weinig controleren deel ik niet. We 'controleren' inderdaad minder dan in de VS, maar daar ligt veel meer de nadruk op tegenstrijdige belangen. Omdat we in Nederland al werken met een behoorlijk hoge maatstaf, is zo'n controle hier minder nodig.

Integer gedrag is ook een kwestie van persoonlijke mentaliteit en dat vang je niet met algemene regels. Verder is beroepsmoraal gebonden aan het praktijkmodel en niet aan het ondernemingsmodel. En juist dat laatste heeft Van Oostrum als bedrijfskundige onderzocht.

Wat zijn aanbeveling, een periodieke collegiale toetsing betreft: we lopen, als het moeilijk wordt, op de kantoren al bij elkaar binnen. Dat werkt best goed. Tel daarbij op een groeiend besef van professionele ethiek, de klachtencommissies en het tuchtrecht, dan kun je stellen dat er al een stevig gebouw staat.'